

Roger van Boxtel
Thom de Graaf
Alexander Rinnooy Kan
Paul Schnabel
Winnie Sorgdrager
Petra Stienen
Jan Terlouw
en anderen

Redelijk radicaal

Vijftig jaar **D66**

INHOUD

- 7 **Woord vooraf** Thom de Graaf en Alexander Rinnooy Kan

DEMOCRATIE EN BESTUUR

- 15 **Een democratische agenda** Thom de Graaf
- 33 **Geen macht zonder tegenmacht** Gerard Schouw
- 43 **Bestuurlijke reorganisatie en maatschappelijke hervormingen** Hans Engels

RECHTSSTAAT EN RECHTSBESCHERMING

- 61 **Rechtsstaat in woelige tijden** Winnie Sorgdrager
- 80 **Vrijheidsrechten: verborgen kroonjuwelen van D66?**
Jacqueline de Savornin Lohman
- 93 **Toegang tot de rechter onder verantwoordelijkheid van de Eerste Kamer** Marijke Scholten

EUROPA EN DE WERELD

- 105 **Het gaat niet goed met de veiligheid van Europa**
Herman Schaper
- 119 **D66 en Europa** Bob van den Bos

STELSELS EN SECTOREN

- 139 **Aan het werk!** Alexander Rinnooy Kan
149 **Onderwijs is meer dan zelfontplooiing!** Henk Pijlman
160 **Over zorg** Roger van Boxtel

VRIJHEID EN VERANTWOORDELIJKHEID

- 169 **Individualisering en de politiek** Paul Schnabel
187 **Nog niet volbracht: een sociaal-liberale
emancipatieagenda** Henriëtte Prast
207 **Diversiteit als kans** Petra Stienen
221 **Medische ethiek** Annelien Bredenoord

DUURZAME PARTIJ

- 235 **Richtingwijzers voor de sociaal-liberale
hervormingsagenda** Joris Backer
247 **Van oud en nieuw van alles wat** Eddy Schuyer
260 **Begrijpen en handelen** Jan Terlouw

269 **Over de auteurs**

WOORD VOORAF

Thom de Graaf
Alexander Rinnooy Kan

In de afgelopen vijftig jaar is D66 erin geslaagd om zich te vestigen als politieke partij zonder alleen maar een partij te worden van de gevestigde orde. Dat het geesteskind van Hans Gruijters, Hans van Mierlo en hun medeoprichters een halve eeuw zou overleven met een gezond perspectief op een duurzame toekomst, was zeker niet in de geboortepapieren voorzien, maar daarom nog niet een ongewenste uitkomst.

Democraten'66 wilde in de jaren zestig van de vorige eeuw de in slaap gesukkeld democratie wakker schudden en het politieke bestel doen opschrikken, misschien wel doen ontploffen – een ambitieuze doelstelling voor zo'n kleine gideonsbende. De partij was, als het nodig zou blijken, zelfs bereid om haar eigen bestaan daaraan op te offeren. Drie keer was het bijna zover. In 1973 leek het 'krankzinnig avontuur' van Hans van Mierlo al voorbij en slaagde de partij er alleen om administratieve redenen niet in om zichzelf op te heffen. Medio jaren tachtig scoorde een zieltoegend restant uit de hoogtijdagen van Jan Terlouw nog een enkele zetel in de peilingen. Opheffing leek opnieuw aanstaande, maar D66 stond op uit de dood door een nieuw geformuleerde 'Reden van bestaan' en de rentree van Hans van Mierlo. De wonderbaarlijke herleving (in de partij sprak men van de spectaculairste wederopstanding sinds Lazarus) duurde zo'n vijftien jaar. De vorming en

de successen van de paarse kabinetten betekenden voor D66 een nieuw hoogtepunt, maar bleken ook de opmaat voor een volgende existentiële crisis: was er nog wel een plek voor een door vrijzinnigheid getekende beweging in het opkomende tij van populisme en verharding?

De afgelopen tien jaar heeft D66 bewezen dat het antwoord op die vraag ongeclausuleerd positief is. De oorspronkelijke radicale democratiseringsvoorstellen schemeren nog steeds door in de verkiezingsprogramma's. Op onderdelen daarvan is ook het een en ander bereikt. Maar de partij was altijd al meer dan een parlementaire actiegroep voor staatsrechtelijke vernieuwing. De nadruk is meer komen te liggen op andere maatschappelijke thema's die een vrijzinnig of, zoals de partij het zelf noemt, sociaal-liberaal antwoord verlangen: hervormingen van vastgelopen structuren in de sociale zekerheid en op de arbeidsmarkt, een nieuwe balans in de organisatie en de kosten van de zorg, versterking van de rechtsstaat, stimulering van een kennissamenleving met gelijke kansen voor iedereen en de waarborging van het recht om fundamentele keuzes in het leven (en de dood) zelf te maken. Andere rode draden door de geschiedenis van D66, zoals de internationale en Europese oriëntatie en het streven naar een schone economie, maken eveneens prominent deel uit van de identiteit van de partij. Scherp tekent zich in het politieke profiel van de laatste jaren juist de weerstand tegen het opkomende populisme af. In die weerstand is D66 consistent: het populisme hier en elders is de contramal van alles waar de partij voor staat.

Wie door de oogbaren naar de geschiedenis van D66 kijkt, ziet twee constanten: redelijkheid en radicaliteit. Radicaal is de partij altijd geweest in haar streven naar hervormingen in zowel het politieke als het maatschappelijke domein, vroeger vooral in het eerste, tegenwoordig met name in het laatste. In de status-quo voelt een progressieve partij als D66 zich zelden op haar gemak.

Redelijkheid kenmerkt in al die jaren niet alleen de argumentatie die aan partijstandpunten ten grondslag ligt – in die zin is D66 een echt kind van de Verlichting –, maar ook de vorm waarin politiek wordt bedreven. Redelijk kwalificeert zowel de intensiteit als de toonzetting van de radicaliteit; de radicaliteit van D66 schuilt ook in de bereidheid van de partij een lastige redenering tot het eind toe door te zetten. D66'ers worden vaak als 'redelijke mensen' bestempeld, waarmee de een bedoelt aan te geven dat zij in het debat een verstandige toon aanslaan en de ander dat ze wellicht wat minder op hebben met het harde machtsspel in de Haagse politiek. Uit de geschiedenis van de partij is op te maken dat er voor beide beweringen wel bewijsmateriaal valt te vinden. Hoe dan ook: 'redelijk radicaal', de titel van dit boek, is een kernachtige samenvatting van de politieke positie van D66 in de afgelopen halve eeuw.

Het vijftigjarig bestaan van D66, die officieel op 14 oktober 1966 werd opgericht, biedt een mooie aanleiding om de toekomst te verkennen met een rijke historie als ondergrond. Dat is het uitgangspunt van de beschouwingen in dit boek. De auteurs zijn allen zeer betrokken bij D66, maar het zou een misverstand zijn om te veronderstellen dat hun bijdragen de standpunten van hun partij weergeven. In die zin is deze bundel geen partijprogramma en ook niet een aanzet daartoe. De beschouwingen bevatten wel een visie op belangrijke onderdelen van het gedachtegoed dat D66 door die vijftig jaren heen vormde en wijzen vaak richtingen aan voor verdere ontwikkeling.

Wat de schrijvers van de bijdragen in dit boek verder verbindt, is hun gemeenschappelijke achtergrond als huidig of gewezen lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Het initiatief om hen bijeen te brengen is dan ook uitgegaan van de huidige D66-fractie in de senaat. De positie van D66-senatoren is altijd al een aparte geweest; de Eerste Kamer kan in eigen kring onverminderd op

kritische zin rekenen. Al vanaf de oprichting van de partij pleiten achtereenvolgende verkiezingsprogramma's voor de opheffing ervan, het laatste programma niet uitgezonderd. D66-senatoren zijn dus een met uitsterven bedreigde politieke diersoort, zij het dat voor dit uitsterven ruim de tijd wordt genomen. Zij bevinden zich in een voortdurende spagaat van geloofwaardigheid: op de bres voor opheffing van een uit democratisch oogpunt minder gelukkige vorm van volksvertegenwoordiging, maar toch met vreugde gezeteld in de groene bankjes van de fraaie vergaderzaal die oorspronkelijk de Staten van Holland en West-Friesland toebehoorde. D66-senatoren hebben de afgelopen vijftig jaar met deze ambiguïteit leren omgaan. Zij vervullen hun democratische taken op een onafhankelijke wijze, maar wel in een zekere terughoudendheid, zo men wil met principegedreven bescheidenheid. De Tweede Kamer (op het Binnenhof de 'overzijde' genoemd) heeft het politieke primaat; de senaat stuurt alleen van tijd tot tijd bij, en dan nog slechts wanneer de kwaliteit van wetgeving en uitvoering ernstig in het geding is.

Iets van die onafhankelijke kwaliteitstoets is hopelijk terug te vinden in de verschillende bijdragen. De huidige en gewezen senatoren lopen in leeftijd, loopbanen en maatschappelijke achtergronden zeer uiteen, maar tezamen beslaan hun politieke ervaringen een groot gedeelte van de D66-historie. Zij kennen hun plaats en hoeven niet hun zin te krijgen om toch van hun gelijk overtuigd te blijven. Dat maakt, zo menen de samenstellers van deze bundel, hun kritische reflecties op het gedachtegoed van D66 en hun kijk op de volgende jaren interessant voor een groter publiek dan slechts de insiders uit de eigen partij.

De bijdragende auteurs kregen de ruimte om naar eigen voorkeur en op vertrouwd eigen terrein een beschouwing te schrijven waarin de lijnen die D66 in het verleden uitzette worden doorgetrokken naar de nabije of verre toekomst. Sommige van die terreinen

liggen voor een verzameling auteurs van D66-huize voor de hand, zoals vraagstukken rond de staat van de democratie, de verhouding tussen overheid en burgers, en de principiële kwesties inzake leven en dood – niet zelden zaken die juist in de Eerste Kamer werden uitgevochten. De bundel behandelt echter veel meer onderwerpen, van een visie op internationale veiligheid tot herordening van de arbeidsmarkt en van het maatschappelijk rendement van onderwijs tot de noodzaak van een krachtig klimaatbeleid. Sommige eveneens aan D66 gelieerde thema's, zoals cultuur of economische innovatie, komen slechts marginaal aan de orde; dit boek is nu eenmaal, zoals gezegd, geen uitputtend overzicht van partijopvattingen.

Vijftig jaren D66 leggen een rijke, radicale basis onder een redelijke verkenning van de toekomst. De auteurs hopen daar met deze bundel een zinnige bijdrage aan te leveren.

September 2016

DEMOCRATIE EN BESTUUR

EEN DEMOCRATISCHE AGENDA

Thom de Graaf

In de aanloop naar de verkiezingen van begin 1967 omschreef Hans Gruijters in het boekje *Daarom D'66* het paternalisme dat de samenleving midden jaren zestig nog steeds doortrok: 'Men struikelt over de grote en kleine regenten, die de burger de "vrije doorgang" belemmeren.' Tegen die regenten trok de nieuwe partij ten strijde.

Enkele maanden eerder werd op de dag na de Nacht van Schmelzer, 14 oktober 1966, D66 (toen nog met apostrof) officieel opgericht. Een meer symbolische datum was nauwelijks denkbaar. Het zojuist gestruikelde kabinet-Cals was gevormd na de val van een ander kabinet (Marijnen), zonder dat de kiezers zich over de richting van het regeringsbeleid hadden kunnen uitspreken. De oprichters van D66 verzetten zich juist tegen een dergelijke machtsvorming buiten de kiezers om.

D66 behaalde in 1967 vanuit het niets zeven zetels – toen een ongekende prestatie. Vijftig jaar later bestaat de partij nog steeds, en dat zegt zowel iets over de mate waarin de oorspronkelijke doelstellingen zijn gerealiseerd als over de ontwikkeling van D66 zelf: van democratische vernieuwingsbeweging tot gevestigde middenpartij – redelijk en met van tijd tot tijd een radicaal trekje.

Zijn de voorstellen tot staatsrechtelijke en staatkundige hervorming, die later zo ongelukkig zijn getypeerd als de 'kroonjuwelen'

van D66, alleen goed te begrijpen tegen de achtergrond van de jaren waarin zij ontstonden? Of blijken ze ook nu, in de volstrekt veranderde politieke en democratische context van de eenentwintigste eeuw, levensvatbaar?

Democratische of staatsrechtelijke vernieuwing is in die vijftig jaar nooit van de politieke agenda van D66 verdwenen. Het is en blijft, zoals ik het wel eens heb pogen te omschrijven, het haakje waar de jas van de partij op hangt. Maar de werkelijkheid is dat er ook perioden zijn geweest waarin de vernieuwingsvoorstellen, om met Alexander Pechtold te spreken, niet in de etalage lagen, maar alleen uit voorraad leverbaar waren.

Dat hangt samen met de electorale appreciatie die veranderlijk bleek, maar ook met het discours binnen de partij en niet in het minst met de politieke en persoonlijke voorkeuren van de partijleiders. Hans van Mierlo was de verpersoonlijking van het democratisch denken van D66 en was daarvan een van de grondleggers. Zelf behoorde ik tot zijn school. Jan Terlouw en Els Borst, beiden met een bèta-achtergrond begiftigd, hadden er aanmerkelijk minder mee en concentreerden zich als lijsttrekker op andere onderwerpen, zoals milieu, technologische vernieuwing en zorg. Alexander Pechtold nam de afgelopen tien jaren een tussenpositie in: democratische vernieuwing is niet langer een in het oog springend speerpunt van D66, maar onder de radar weet de fractie onder zijn leiding wel concrete wetgeving en Kameruitspraken te realiseren.

CONTEXT

Terug naar de oorsprong van D66. Midden jaren zestig brandde de samenleving los, maar verkeerde de democratie in een nog zwaar verzuilde en sterk geïnstitutionaliseerde bedding. Net als in andere Europese hoofdsteden ontwaakte twintig jaar na de oorlog

in Amsterdam het verlangen naar nieuwe vormen en nieuwe verhoudingen, waarbij een jonge generatie het voortouw nam. Onder de ogen van de bedaarde politici speelden zich sociale, seksuele en culturele omwentelingen af. Het besef dat de politiek uit de maatschappelijke rails zou lopen als die zich niet zou aanpassen aan nieuwe tijden, leefde sterk bij de nieuwlichters van D66.

Zoals Van Mierlo het in 1968 formuleerde: 'Wij moeten een revolutie maken voordat die uitbreekt. Een stille revolutie die kanalen graaft van de burgers en hun frustraties naar de centra van de macht, en dat met vreedzame middelen.'

Nu moet dat revolutionaire van de oprichters natuurlijk niet worden overtrokken. Keurige jonge intellectuelen (onder wie opvallend veel juristen), veelal afkomstig uit de middenklassen, wier politieke affiliatie tot 1966 zich bewoog tussen VVD en PvdA in, meestal ietwat links van het midden, en vrijheidlievend. Hun inzet was ook niet gericht op het daadwerkelijk omverwerpen van de bestaande machten of het scheppen van een volstrekt nieuw staatsstelsel. Zelfs de monarchie werd in het eerste partijprogramma niet in twijfel getrokken. De oprichters hielden van vernieuwing, maar ook van vorm en traditie. Zij kozen voor verandering aan de binnenkant van het bestaande politieke stelsel. Radicaal, maar wel in het redelijke; eerder een cultuurverandering dan een politieke omwenteling. Illustratief hiervoor is dat Hans van Mierlo vijfendertig jaar later zijn vernieuwingsdrift omschreef als het politieke equivalent van het existentialisme in de filosofie, de *nouvelle vague* in de film, de beweging van de Vijftigers in de poëzie en Cobra in de schilderkunst.

ANALYSE

Uit de geboortepapieren blijkt dat D66 werd opgericht om de kloof tussen burger en politiek te dichten en het partijleven te ver-

nieuwen, omdat de bestaande partijen naar vorm en inhoud niet langer wezenlijk van elkaar verschilden.

Dat er een kloof tussen burgers en politiek bestond, was al eerder geconstateerd. Eind 1964 hield de Leidse rechtsfilosoof Jan Glastra van Loon in het *Nederlands Juristenblad* een krachtig pleidooi voor een ander kiesstelsel dan de evenredige vertegenwoordiging die wij sinds 1917 kennen. Evenredige vertegenwoordiging is gericht op een zuiverheid van afspiegeling, op een evenwichtige representatie van opvattingen. Maar niet op het uitoefenen van directe macht door de kiezer, zoals het Engelse districtenstelsel doet. Ons Nederlands kiesstelsel kent als mankement dat kiezers op geen enkele manier het idee hebben dat hun stem bepalend is voor wie de macht zal uitoefenen.

Dit is nog steeds de zwakke stee in ons staatsbestel. In 1964 werd het door Glastra van Loon bovendien gezien als de bepalende factor voor de gezapigheid die in de Nederlandse politiek was geslopen. De oppositie kan immers nooit *all out* gaan: om tot een volgend kabinet toe te treden moeten er altijd compromissen worden gesloten met een deel van de zittende macht. Het adagium van de Britse oppositie *to turn the rascals out* heeft in ons land inderdaad nooit wortel geschoten, behalve aan de flanken van de politiek, die mede daarom dan ook altijd flanken bleven. De fletse en naar binnen gekeerde politieke cultuur doortrok ook het publieke debat op radio en televisie en in de nog hopeloos verzuilde kranten. Felle kritiek werd, zo constateerde Glastra van Loon, als een gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef ervaren.

De oprichters van D66 zagen met Glastra van Loon in dat de voortschrijdende individualisering en de sociale mobiliteit mensen een mondigheid verschafte die in het politieke representatiesysteem nauwelijks weerklonk. Dat systeem bleek te indirect van aard om aan individuele betrokkenheid recht te doen. Machtsvorming werd en wordt door de aard van het kiesstelsel via een ingewikkeld formatieproces tussen partijen onderling georganiseerd, buiten het directe zicht van kiezers en lang nadat die een electoraal mandaat hebben verleend.

Deze wezenlijke en terechte kritiek op de Nederlandse democratie ging gepaard met de constatering dat de band tussen individuele burgers en politieke partijen steeds zwakker werd. De verzuiling, die in de jaren van de wederopbouw nog van nut was geweest voor de vrede in de polder – de voormannen sloten boven het hoofd van hun kuddes immers sociale compromissen –, bleek in de samenleving langzaam te vervagen, maar hield in de politiek onverminderd stand.

Een ander kritiekpunt, dat tot op de dag van vandaag hout snijdt, betrof de verhouding tussen regering en parlement als gevolg van de wijze waarop de machtsvorming plaatsvindt. De in de formatie gevormde coalitie heeft in beginsel de meerderheid in de Tweede Kamer en is erop gericht om die te behouden en te gebruiken. De van de coalitie deel uitmakende fracties vormen de steunberen van het kabinet. Dit meerderheidsconstruct versterkt de positie van de regering, maar verzwakt het parlement. De primaire controletaak van de volksvertegenwoordiging wordt ondermijnd door een ongezond soort monisme waar geen regeringspartij zich in al die jaren aan heeft kunnen onttrekken. Ook D66 niet, haast ik mij te zeggen. Individuele Tweede Kamerleden hebben in dit stelsel vooral een partijfunctie te vervullen, die door kandidatenselectie en fractiediscipline wordt gestimuleerd. Het politieke leven van Kamerleden die zich principieel beroepen op het eigen mandaat is over het algemeen hevig, maar kort.

‘KROONJUWELEN’

De oplossingen die D66 voor deze euvels introduceerde, waren voor het Nederlandse bestel wellicht radicaal, maar in andere landen niet onbekend. Zij vormden een mengsel van versterkte representatie en directe democratie. In de eerste plaats werd gepleit voor een ander kiesstelsel, dat gebaseerd was op districten,

waarin de volksvertegenwoordigers een groter eigen mandaat verkregen onder gelijktijdige vermindering van de partijmacht. In een directe stem op de macht, en dus op de machtsvorming, werd voorzien door de introductie van een rechtstreeks gekozen formateur of minister-president, die wel werd gecontroleerd door het parlement, maar daarvan niet afhankelijk was.

In het eerste politieke programma dat eind 1966 op enkele hec-tische congressen tot stand kwam, figureerde ook de gekozen burgemeester, zij het dat voor een overgangsfase werd voorgesteld dat de Kroon die zou dienen te benoemen uit een door de gemeenteraad opgemaakte voordracht van drie personen – geen enorm radicaal voorstel. Het eerste programma bevatte ook andere democratiseringsvoorstellen, zoals verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd, afschaffing van de opkomstplicht, invoering van *hearings* en de opheffing van de Eerste Kamer, waarvoor in een ‘parlement nieuwe stijl’ geen plaats meer zou zijn.

Over het referendum waren de oprichters ambigu. De mogelijkheden en wenselijkheden van een referendum dienden nader te worden onderzocht. Bij invoering zou onderscheid kunnen worden gemaakt tussen bindende referenda en referenda waarvan de uitkomst medebepalend zou zijn voor de verdere behandeling. In de toelichting werd vooral gewezen op de mogelijkheid dat zich tijdens een parlementaire periode vraagstukken ‘van grote betekenis voor ons gehele volksleven’ kunnen voordoen die een versterkte democratische besluitvorming vereisen. Anders gezegd: aanvankelijk zag de nieuwe partij het referendum niet als correctiemechanisme voor onvoldoende door de kiezers gedragen parlementaire besluitvorming, maar als een verzwaarde democratische eis. Pas twintig jaar later bekeerde D66 zich tot het correctief wetgevingsreferendum, nadat een staatscommissie onder leiding van oud-premier Biesheuvel dat had voorgesteld. Een kroonjuweel dat dus niet uit het juwelenkistje van de partij zelf kwam.

TELEURSTELLINGEN

Dit was de dus de context waarin de staatsrechtelijke voorstellen van D66 geboren werden: een regenteske en verzuilde politieke elite waarop burgers geen vat kregen en een politieke cultuur die achterbleef bij de vrijheid die het individu zich in menig opzicht had verworven. De ‘kroonjuwelen’ van het begin pasten in een sociaal-culturele doorbraak met meer openheid in de samenleving, meer transparantie van overheidsbestuur, meer inspraak en medezeggenschap.

Het elan van de voorstellen sprak vooral jongere generaties aan, vermoedelijk ook door de wijze waarop Hans van Mierlo ze die eerste jaren hartstochtelijk bepleitte. De nadruk op de democratische agenda en de radicale verandering van de politieke cultuur (de ‘ontploffingstheorie’) maakten van D66 evenwel in vele ogen ook een *one issue*-partij. Het risico was groot dat bij onvoldoende voortgang in die agenda de teleurstelling over de partij zelf navent zou toenemen.

Dat is ook gebeurd. Staatsrechtelijke vernieuwing bleef een mantra binnen D66, terwijl er op dit vlak deprimerende jaren volgden. De Staatscommissie-Cals/Donner was op wezenlijke onderdelen, zoals de gekozen formateur en een ander kiesstelsel, hopeloos verdeeld. De daaropvolgende grondwetsherziening van 1983, die tot een modernisering van de democratische constitutie had moeten leiden, werd achteraf omschreven als niet veel meer dan een ‘facelift van een oude dame’. D66 bleef enigszins verweesd achter zonder te kunnen bogen op tastbare resultaten. In de partij betekende dit dat de aandacht voor de democratische vernieuwing verflauwde. Jan Terlouw probeerde het beeld van D66 te verbreden en concentreerde zich op andere kenmerken: duurzaamheid, technologische vernieuwing, individuele moraliteit in medisch-ethische kwesties en redelijkheid als onderscheidende politieke vorm.

NIEUWE POGINGEN

Dat het in 1986 tot een *revival* kwam van de staatsrechtelijke agenda, had alles te maken met de rentree van Hans van Mierlo. Het manifest 'Een reden van bestaan,' dat hij samen met Aad Nuis en Jan Vis in 1985 schreef, revitaliseerde de partij die (niet voor het eerst en overigens ook niet voor het laatst) op sterven na dood was. Van Mierlo brak opnieuw een lans voor de radicale democratische hervorming als onderscheidend profiel voor D66, in combinatie met de oproep tot een andere, minder polariserende cultuur, die een einde zou moeten maken aan het achterhaalde antagonisme van liberalen en sociaaldemocraten. Het bleek de opmaat voor electorale succesjaren die in 'Paars' zouden uitmonden.

Een op initiatief van D66 ingestelde bijzondere Tweede Kamercommissie onderzocht begin jaren negentig via subcommissies nog eens alle vernieuwingsopties en kwam uiteindelijk met niets. Zelf zat ik namens D66 in de subcommissie die advies uitbracht over kiesstelsel, formatie en Eerste Kamer. Meer dan een minderheidsstandpunt zat er niet in. Mijn minderheidsnota over de gekozen minister-president bevatte voor het eerst een staatsrechtelijke uitwerking van het al zo lang binnen D66 gekoesterde concept. Eerder was het er kennelijk niet van gekomen. Ook de rechtstreeks gekozen burgemeester, toch een typisch paradepaardje, kende lang geen grondige doordinking van vormgeving en consequenties. De analyse dat de lokale democratie onvoldoende functioneerde, leek vaak belangrijker dan het uitdenken van een voldragen alternatief. Dat kreeg pas rond de eeuwwisseling vorm door onder meer een publicatie van het wetenschappelijk bureau van D66 uit 1999, de oratie van Hans Engels uit 2003 en in de door mij tijdens Balkenende II ingediende nota 'Gekozen burgemeester' en het daarop gebaseerde wetsvoorstel, dat zoals bekend nooit de eindstreep heeft gehaald.

Ook over het kiesstelsel bleek het denken in D66 lange tijd te hebben stilgestaan. De oorspronkelijke idee om het stelsel van

evenredige vertegenwoordiging op te geven kon al in de beginperiode van de partij op weinig politieke steun rekenen. Pas tijdens Paars en Balkenende II kwamen van D66-bewindslieden concrete voorstellen voor varianten van een districtenstelsel die de grondwettelijke eis van evenredige vertegenwoordiging wel eerbiedigden, maar toch een meer zelfstandig mandaat voor de volksvertegenwoordiger schiepen en een directere relatie met de kiezers. Ook voor deze voorstellen ontbrak politiek draagvlak, al leefde (en leeft nog steeds) in alle partijen onvrede over het huidige systeem.

ISSUE OWNER

De vraag is vaker gesteld: waarom lukte het D66 niet om in regeringscoalities staatsrechtelijke profielpunten te verwezenlijken? Het antwoord is niet eenduidig. De nadruk die de partij vaak heeft gelegd op de noodzaak van staatsrechtelijke vernieuwing maakte haar tot *issue owner*. De politieke logica die daaraan is verbonden, houdt in dat andere partijen zich niet makkelijk aansluiten en eerder geneigd zijn zich tegen dit gedachtegoed af te zetten. In zekere zin is dat electoraal in ieders voordeel: de ene partij profileert zich door zich af te zetten tegen het bestaande stelsel, de andere onderscheidt zich door de vernieuwing juist te bekritisieren. Inhoudelijk leidt het natuurlijk tot niets.

Zo is het menig voorstel van D66 vergaan. Een mooi voorbeeld is het wetsvoorstel dat ik namens het kabinet-Balkenende II indiende voor een nieuw kiesstelsel. Dit was op het Duitse voorbeeld geïnspireerd en kende grote districten, waarbinnen kiezers zowel een partij als een voorkeurskandidaat konden aanwijzen. Dit wetsvoorstel sloot niet alleen aan op het D66-verkiezingsprogramma, maar ook op dat van de PvdA, terwijl door een CDA-partijcommissie in dezelfde richting was gekeken. Het

Op 14 oktober 1966 werd de politieke beweging Democraten '66 opgericht. De hemelbestormende ideeën van oprichters zoals Hans van Mierlo en Hans Gruijters richtten zich vooral op het laten ontploffen van het politieke bestel, een radicale verandering van de gezapige en verzuilde democratie. In de loop der jaren werden thema's als milieu, technologische vernieuwing, onderwijs en individuele keuzes rond leven en dood sterk met D66 geassocieerd, maar vooral een genuanceerde en redelijke houding in de politiek. De partij heet inmiddels officieel sociaal-liberaal, kende electorale hoogte- en dieptepunten en nam in haar geschiedenis deel aan vijf kabinetten.

Huidige en voormalige senatoren van D66 kijken in dit boek kritisch terug op vijftig jaar politiek, maar vooral vooruit naar een toekomst waarin het praktische en soms radicale idealisme van D66 onverminderd noodzakelijk blijft.

www.uitgeverijbalans.nl

9 789460 032622